

МОНГОЛ УЛСЫН ҮНДЭСНИЙ АЮУЛГҮЙ БАЙДАЛД НӨЛӨӨЛӨХ ГАМШГИЙН ЭРСДЭЛТ ХҮЧИН ЗҮЙЛС

Г.ОДОН-ЕРТӨНЦ

ДХИС, Хилийн албаны сургуулийн
Мэдээлэл технологийн тэнхимийн
профессор, дэд хурандаа,
мэйл хаяг: ertunts89@gmail.com

Оршил

Үндэсний аюулгүй байдал нь улс орны тусгаар тогтнол, газар нутгийн бүрэн бүтэн байдал, иргэдийн амьдралын чанар, нийгмийн тогтвортой байдлыг хангахад чиглэсэн. Гэвч байгалийн гамшиг, хүний үйл ажиллагаанаас үүдэлтэй осол, эдийн засаг, нийгмийн хямрал зэрэг эрсдэлт хүчин зүйлс нь үндэсний аюулгүй байдлыг хангахад ноцтой саад учруулдаг. Үндэсний аюулгүй байдалд нөлөөлж болох гамшгийн эрсдэлт хүчин зүйлсийг нарийвчлан авч үзэж, тэдгээрийн уршгийг бууруулах арга замыг ирмэлхийллээ.

Түлхүүр үг: Үндэсний аюулгүй байдал, Гамшигийн эрсдэл,

Байгалийн гамшиг, Хүний үйл ажиллагаа, Нийгмийн хямрал, Мэдээллийн аюулгүй байдал, Эрсдэлт хүчин зүйл, Уур амьсгалын өөрчлөлт, Байгаль орчны доройтол, Тогтвортой хөгжил

1. Байгалийн гаралтай гамшгийн эрсдэл

Байгалийн гаралтай гамшгийн эрсдэл гэдэг нь байгалийн хүчин зүйлсээс шалтгаалан үүсэх гамшигт үзэгдэл бөгөөд хүний амь нас, эд хөрөнгө, хүрээлэн буй орчинд сөрөг нөлөө үзүүлэх эрсдэлийг хэлнэ.

Газар хөдлөлт²⁸: Газрын царцдас дахь хүчдэлийн улмаас чичирхийлэл үүсэж, барилга байгууламж, зам гүүрийг эвдэж, хүний амь насанд эрсдэл учруулдаг.

Галт уулын дэлбэрэлт: Галт уулын идэвхжилээс үүдэн халуун лав, үнс, хорт хий ялгарч, ойр орчны газар нутагт ихээхэн хохирол учруулдаг.

Үер: Гол мөрний усны түвшин ихсэх, далайн түрлэг, хүчтэй борооноос шалтгаалан хөрс усанд автах үзэгдэл.

²⁸ Газар хөдлөлт гэдэг нь дэлхийн царцдас дахь хүчдэлийн улмаас үүссэн гэнэтийн чичирхийлэл бөгөөд газрын гадаргуу дээр доржилт үүсгэж, барилга байгууламж, хүний амь нас, эд хөрөнгө, байгаль орчинд ихээхэн хохирол учруулдаг байгалийн гамшигийн нэг юм.

Рихтерийн шаталбар: Газар хөдлөлтийн хүчийг хэмждэг. Рихтерийн шаталбараар

1-ээс 9 хүртэл хэмжигддэг бөгөөд шатлал бүр өмнөхөөсөө 10 дахин их хүчтэй байдаг.

4 хүртэл: Хөнгөн чичирхийлэл, бага мэдрэгдэнэ.

5-6: Дунд зэргийн хохиролтой, барилга байгууламжид гэмтэл учирна.

7-8: Маши хүчтэй, ноцтой хохирол дагуулна.

9 ба түүнээс дээш: Асар их сүйрэл үүсгэх газар хөдлөлт.

Хүчтэй салхи, хар салхи: (циклон²⁹, хүй салхи) Агаар мандлын хүчтэй хөдөлгөөнөөс үүдэн салхи ихсэж, орон сууц, дэд бүтцийг эвдэн сүйтгэдэг.

Хөрсний гулгалт, нуралт: Хөрсний тогтворгүй байдал, хүчтэй бороо, газар хөдлөлтөөс үүдэлтэйгээр уулархаг бүсэд хөрс нурж гулсах үзэгдэл.

Цасан болон шороон шуурга: Хүчтэй салхи, цас болон элс, тоос шороог агуулан, орчныг бохирдуулж, харагдах орчин хязгаарладаг.

Хэт халалт, ган гачиг: Уур амьсгалын өөрчлөлтөөс үүдэн хэт халалт, урт хугацаанд хур тунадас орохгүй байх үзэгдэл.

Хүйтний үзэгдэл, хяруу: Агаарын температур огцом буурч, ургамал болон хөрсөнд нөлөөлж хөдөө аж ахуйн салбарт хохирол учруулдаг.

Ойн түймэр: Хуурайшилт, аянга болон хүний үйл ажиллагаанаас үүдэн ой хээрийн түймэр үүсэх.

Байгалийн гамшгийн эрсдэлийг бууруулах арга зам

Гамшгийн эрсдэлийн үнэлгээ хийх: Гамшигт өртөх магадлалыг үнэлж, эрсдэлийг бууруулах төлөвлөгөө боловсруулах.

Байгаль орчныг хамгаалах: Ойн санг нөхөн сэргээх, усны эх үүсвэрийг хамгаалах, хөрсний элэгдлийг зогсоох.

Дэд бүтцийг бэхжүүлэх: Газар хөдлөлтөд тэсвэртэй барилга байгууламж барих, үерийн хамгаалалтын байгууламж байгуулах.

Олон нийтийг мэдээлэлжүүлэх: Гамшгаас урьдчилан сэргийлэх сургалт, мэдлэг олгох.

Сэрэмжлүүлэг, анхааруулга: Байгалийн гамшгийн талаарх урьдчилсан мэдээг цаг тухайд нь хүргэх.

Хүн хүч, тоног төхөөрөмжийн бэлэн байдлыг хангах: Онцгой байдлын байгууллагын бэлэн байдал, хариу арга хэмжээг сайжруулах.

2. Хүний үйл ажиллагаанаас үүдэлтэй эрсдэлт хүчин зүйлс

1. Байгаль орчны доройтол

Ойн хомсдол: Хүн амын өсөлт, газар тариалан, мал аж ахуй, түлээний мод бэлтгэл зэргээс болж ой модыг огтолож, нөхөн сэргээлт хийдэггүй.

Үр дагавар: Цөлжилт, хөрсний элэгдэл, усны хомсдол, уур амьсгалын өөрчлөлт.

²⁹ Циклон гэдэг нь агаар мандлын нам даралтын бүсийн төвийг тойрон эргэлдэх, өргөн хүрээтэй, хүчтэй салхи, агаарын урсгал бүхий цаг агаарын үзэгдэл юм.

Циклон нь голдуу тропик болон субтропик бүсэд үүсдэг боловч сэрүүн бүсэд ч ажиглагдаж болно.

Хөрс, ус, агаарын бохирдол:
Аж үйлдвэр, уул уурхай, авто
тээврийн хэрэгсэл болон хог
хаягдлын буруу менежментээс
үүдэлтэй.

Үр дагавар: Хүн амын эрүүл
мэндэд сөрөг нөлөө, амьтан,
ургамлын амьдрах орчин алдагдах.

2. Уул уурхай, ашигт малтмалын олборлолт

Газрын хөрсийг гүн ухах,
химийн бодис ашиглан баяжуулах
зэргээр байгаль орчинд ихээхэн
хохирол учруулдаг.

Нөлөөлөл:

Хөрс, усны бохирдол.
Тухайн бүс нутагт газар хөдлөлт,
хөрсний гулсалт үүсэх эрсдэл
нэмэгддэг. Орон нутгийн иргэдийн
амьдралын хэв маягт сөргөөр
нөлөөлөх.

3. Уур амьсгалын өөрчлөлт

Хүлэмжийн хий
ялгаруулалт: Эрчим хүч
үйлдвэрлэх, автомашин,
үйлдвэрлэл, хог хаягдлын шаталт
зэргээс үүдэн нүүрстөрөгчийн
давхар исэл, метан зэрэг
хүлэмжийн хийн ялгаруулалт
нэмэгддэг.

Үр дагавар: Глобал
дулаарал, цаг агаарын эрс тэс
өөрчлөлт, далайн түвшин нэмэгдэх.

Цөлжилт: Малын
бэлчээрийн хэт ашиглалт, ойн
хомсдол, буруу газар тариалангийн

үйл ажиллагаа нь хөрсийг
цөлжүүлдэг.

4. Буруу төлөвлөлттэй хотжилт, дэд бүтэц

Хотын төвлөрөл: Хот суурин
газрын төлөвлөлтгүй, хэт
төвлөрөлттэй хөгжих нь замын
түгжрэл, агаар, ус, хөрсний
бохирдол үүсгэдэг.

Барилга, байгууламжийн
аюулгүй байдал: Стандартын бус
барилга барих, газар хөдлөлтийн
эсрэг тэсвэргүй барилга
байгууламж нь гамшигт үзэгдэлд
өртөх эрсдэлийг нэмэгдүүлдэг.

5. Аж үйлдвэр, технологийн осол

Химийн осол:
Үйлдвэрлэлийн буруу ажиллагаа,
алдаа гарснаас химийн хорт бодис
алдагдах, асгарах.

Жишээ: Бопалын химийн
осол (1984).

Цөмийн осол: Цөмийн
эрчим хүчний станцад доголдол
гарах.

Жишээ: Чернобылийн осол
(1986), Фукушимагийн осол (2011).

Гал түймэр: Үйлдвэр,
агуулахад галын аюулгүй байдлыг
хангаагүйгээс их хэмжээний
хохирол учрах.

6. Тээврийн хэрэгслийн осол

Зам тээврийн осол нь хүний
амь нас, эдийн засгийн хохирол
учруулах гол эрсдэлт хүчин
зүйлүүдийн нэг юм.

Шалтгаан: Замын хөдөлгөөний дүрэм зөрчих, согтуугаар жолоо барих, техник ашиглалтын доголдол.

Үр дагавар: Гэмтэл, амь нас алдах, эд хөрөнгийн хохирол.

7. Хүнсний хангамж, хөдөө аж ахуйн буруу ажиллагаа

Химийн бордоо, пестицидийн хэт их хэрэглээ: Ургацыг нэмэгдүүлэх зорилгоор хэт их бордоо, химийн бодис хэрэглэх нь хөрс, ус бохирдуулна.

Генетикийн өөрчлөлттэй бүтээгдэхүүн (GMO): Ургамал, амьтанд генетикийн өөрчлөлт оруулах нь байгаль орчин, биологийн олон янз байдалд сөргөөр нөлөөлж болзошгүй.

8. Байгалийн баялгийг хэт ашиглах

Усны хомсдол: Газар тариалан, үйлдвэрт ус хэт их хэрэглэх, усны эх үүсвэрийг бохирдуулах.

Загас агнуурын хэт ашиглалт: Нуур болон голын загас агнуурын зохисгүй үйл ажиллагаа.

Хүний үйл ажиллагаанаас үүдэлтэй эрсдэлийг бууруулах арга зам

- Байгаль орчныг хамгаалах хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэх
- Нөхөн сэргээлт хийх, ногоон байгууламж нэмэгдүүлэх.

- Тогтвортой хөгжлийн бодлого хэрэгжүүлэх
- Байгалийн баялгийг хэмнэлттэй ашиглах, хүлэмжийн хийг бууруулах.
- Сэргээгдэх эрчим хүч ашиглах
- Нар, салхи, усны эрчим хүчийг түлхүү ашиглах.
- Байгальд ээлтэй технологийг нэвтрүүлэх
- Хог хаягдлыг дахин боловсруулах, бохирдлыг бууруулах технологи ашиглах.
- Хүн амын боловсрол, мэдлэгийг дээшлүүлэх
- Байгаль орчинд хариуцлагатай хандах тухай сургалт, мэдээлэл түгээх.
- Гамшгийн менежмент, бэлэн байдлыг сайжруулах
- Ослоос урьдчилан сэргийлэх төлөвлөгөө, хариу арга хэмжээний системийг хөгжүүлэх.

3. Нийгэм, эдийн засгийн хямрал

Эдийн засгийн хямрал: Инфляцын өсөлт, ядуурал, ажилгүйдэл нь нийгмийн дунд тогтворгүй байдал үүсгэдэг. Эдийн засгийн уналт нь хүмүүсийн амьдралын чанарт шууд нөлөөлж, ядуурлыг гүнзгийрүүлнэ.

Нийгмийн хямрал: Гэмт хэрэг, хүчирхийлэл, нийгмийн ялгаварлал нь иргэдийн сэтгэл зүй, нийгмийн итгэлцэлд сөрөг нөлөө үзүүлнэ.

1. Эдийн засгийн хүчин зүйлс

Үйлдвэрлэлийн бууралт: Аж үйлдвэр, газар тариалангийн салбарын үйл ажиллагаа саарч, бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл багасах.

Санхүүгийн хямрал: Банк, санхүүгийн байгууллагуудын дампуурал, зээлийн хэт өсөлт, санхүүгийн хариуцлагагүй байдал.

Жишээ: 2008 оны дэлхийн санхүүгийн хямрал.

Инфляц ба дефляци

Инфляц: Мөнгөний ханш унаж, бараа бүтээгдэхүүний үнэ огцом өсөх.

Дефляци: Бараа бүтээгдэхүүний үнэ буурч, эдийн засгийн өсөлт саарах.

Төсвийн алдагдал: Улсын төсөв алдагдалтай байж, их хэмжээний өрөнд орсноор эдийн засгийн тогтвортой байдал алдагдана.

Гадаад өрийн өсөлт: Гадаад зээл, өрийн дарамт нэмэгдэж, зээлээ төлөх чадвар буурна.

2. Нийгмийн хүчин зүйлс

Ажилгүйдэл: Эдийн засгийн уналтын улмаас ажлын байр цөөрч, ажилгүй иргэдийн тоо нэмэгдэнэ.

Ядуурал: Орлогын тэгш бус хуваарилалт, эдийн засгийн хямралын нөлөөгөөр олон нийтийн амьдралын түвшин буурна.

Орлогын тэгш бус байдал: Баян, ядуугийн ялгаа нэмэгдэж, нийгмийн дундаж давхарга улам багасна.

Нийгмийн тогтворгүй байдал: Гэмт хэрэг, авлига, авлигын эсрэг эсэргүүцэл, үймээн самуун нэмэгдэнэ.

3. Улс төрийн хүчин зүйлс

Засаглалын хямрал: Төрийн удирдлагын сулрал, тогтворгүй байдал, авлига, хээл хахууль.

Эдийн засгийн буруу бодлого: Төсөв, санхүүгийн удирдлагын буруу бодлого, зохицуулалтгүй байдлаас хямрал бий болно.

Цар тахал: 2020 оны COVID-19³⁰ цар тахал шиг дэлхий нийтийг хамарсан өвчин нь эдийн засгийн хямралд хүргэдэг.

4. Мэдээллийн аюулгүй байдлын эрсдэл

Мэдээллийн аюулгүй байдлын эрсдэл нь байгууллага, хувь хүний мэдээлэл алдагдах, зөвшөөрөлгүйгээр ашиглагдах,

³⁰ OVID-19 гэдэг нь "Коронавирусын 2019 оны өвчин" гэсэн утгатай бөгөөд анх 2019 оны 12-р сард БНХАУ-ын Ухань хотод илэрч, хожим нь дэлхий нийтийг хамарсан цар тахал болж, хүн төрөлхтөнд олон

талын хохирол учруулсан ноцтой өвчин юм. COVID-19-ийн үүсгэгч нь SARS-CoV-2 хэмээх коронавирус бөгөөд амьсгалын замаар хүнд халдварладаг.

устгагдах эсвэл эвдэрч гэмтэх аюулыг хэлнэ. Энэ нь ихэвчлэн техникийн алдаа, хүний үйл ажиллагаа, гаднын халдлага зэрэг хүчин зүйлсээс үүсдэг. Мэдээллийн аюулгүй байдлыг хангаагүй тохиолдолд байгууллагын нэр хүнд, санхүүгийн байдалд сөрөг нөлөө үзүүлэхээс гадна хувь хүний нууцлал ноцтойгоор хөндөгдөх эрсдэлтэй.

Мэдээллийн аюулгүй байдлын эрсдэл үүсэх хүчин зүйлс

1. Техникийн хүчин зүйлс

Системийн цоорхой, эмзэг байдал: Программ хангамж, үйлдлийн системийн аюулгүй байдлын сул цэгийг ашиглан хакерууд халдлага хийх.

Хуучирсан программ хангамж: Аюулгүй байдлын шинэчлэл хийгдээгүй хуучин системүүдэд халдлага хийх магадлал өндөр.

Хортой программ хангамж (Малвэйр, вирус): Төрөл бүрийн вирус, төөрөгдүүлэх программ, тагнуулын хорт программ ашиглан мэдээлэл хулгайлах.

Сүлжээний аюулгүй байдал алдагдах: Сүлжээний төхөөрөмжийн тохиргооны алдаа, зөвшөөрөлгүй хандалт.

2. Хүний хүчин зүйлс

Хэрэглэгчийн алдаа: Нууц үгээ хуваалцах, фишинг³¹ линк дээр дарах, сэжигтэй программ суулгах.

Дотоодын халдлага: Байгууллагын ажилтнууд санаатай болон санамсаргүй байдлаар мэдээлэл алдах эсвэл хулгайлах.

Сургалт, мэдлэг дутмаг: Аюулгүй байдлын талаар мэдлэггүйгээс халдлагад өртөх магадлал нэмэгддэг.

3. Гадаад хүчин зүйлс

Хакерын халдлага: Гаднын этгээд байгууллагын систем рүү халдаж, мэдээлэл хулгайлах, системийг эвдэх.

Фишинг халдлага: Хуурамч цахим шуудан, вэбсайт ашиглан хэрэглэгчийн нууц мэдээллийг авах.

DDoS (Хуваарилагдсан хориглох халдлага): Системийг хэт ачаалуулж, хэвийн үйл ажиллагааг нь саатуулах.

Гадаад тагнуул, кибер дайн: Засгийн газар, байгууллагын эсрэг чиглэсэн кибер тагнуул, халдлагууд.

4. Байгалийн хүчин зүйлс

Байгалийн гамшиг: Газар хөдлөлт, үер, гал түймэр зэрэг байгалийн гамшиг нь мэдээлэл хадгалах төхөөрөмжийг гэмтээх.

Цахилгааны тасалдал: Цахилгаан хангамжийн доголдол

³¹ Фишинг гэдэг нь хуурамч цахим шуудан, вэб сайт, мессеж зэрэг аргыг ашиглан хувь хүн эсвэл байгууллагын нууц мэдээлэл,

санхүүгийн өгөгдлийг хууль бусаар олж авах цахим залилангийн хэлбэр юм.

мэдээллийн системд сөргөөр нөлөөлөх.

Мэдээллийн аюулгүй байдлын эрсдэлийн төрлүүд: Мэдээлэл алдагдах (Data Breach)

Нууцлагдмал эсвэл чухал мэдээлэл гаднын этгээдэд алдагдах.

Өгөгдөл эвдрэх, устгах: Мэдээлэл зориудаар устгагдах, гэмтэх, дахин сэргээх боломжгүй болох.

Зөвшөөрөлгүй хандалт: Хакерууд болон зөвшөөрөлгүй хэрэглэгчид системд нэвтрэх.

Хуурамч мэдээлэл тараах (Fake Data/News): Нийгэмд буруу ойлголт төрүүлэх, худал мэдээлэл түгээх.

Үйлчилгээ тасалдах (Downtime): DDoS халдлага болон системийн эвдрэлээс үүдэн үйлчилгээ доголдох.

Мэдээллийн аюулгүй байдлын эрсдэлээс хамгаалах арга зам

1. Техникийн арга хэмжээ

- Хүчтэй нууц үг ашиглах
- Олон янзын тэмдэгт, үсэг, тоо орсон хүчтэй нууц үг ашиглах.

- Хоёр шатлалт баталгаажуулалт (2FA)

- Хоёр дахь түвшний нууцлал ашиглаж, аюулгүй байдлыг нэмэгдүүлэх.

- Системийн шинэчлэл хийх

- Программ хангамж, үйлдлийн системийн аюулгүй

байдлын шинэчлэл тогтмол суулгах.

- Халдлагын эсрэг хамгаалалтын хэрэгсэл ашиглах

- Галт хана (firewall), хорт программ илрүүлэгч программ ашиглах.

- Нөөцлөлт хийх (Backup)

- Чухал мэдээллийг тогтмол нөөцлөх, олон газарт хадгалах.

- Шифрлэлтийн арга хэрэглэх

- Өгөгдлийг дамжуулах, хадгалахдаа шифрлэх.

2. Хүний хүчин зүйлийг сайжруулах

- Ажилтнуудад сургалт явуулах

- Мэдээллийн аюулгүй байдлын талаар мэдлэг олгох, сэрэмжлүүлэх.

- Фишинг халдлагаас сэргийлэх

- Сэжигтэй имэйл, линк дээр дарахгүй байх дадал эзэмшүүлэх.

3. Дотоод хяналтыг сайжруулах

- Хандалтын хяналт

- Хэрэглэгчдэд зөвхөн шаардлагатай мэдээлэлд хандах эрх өгөх.

- Лог бүртгэл хөтлөх

- Хэн, хэзээ, ямар мэдээлэлд хандсаныг хянах.

- Дотоод аудит хийх

- Байгууллагын мэдээллийн системийн аюулгүй байдлыг тогтмол шалгах.

4. Байгалийн хүчин зүйлээс сэргийлэх

- Өгөгдөл хадгалах нөөц системтэй байх
- Гамшгийн үед сэргээх төлөвлөгөө боловсруулах.
- Физик хамгаалалт
- Сервер, мэдээлэл хадгалах төхөөрөмжийг гал, уснаас хамгаалах.

5. Хилийн болон геополитикийн эрсдэл

Хилийн болон геополитикийн эрсдэл нь улс хоорондын газар нутгийн маргаан, хил дамнасан мөргөлдөөн, эдийн засаг, улс төрийн өрсөлдөөн, орчин үеийн олон улсын харилцаанд үүссэн хүчний тэнцвэргүй байдал зэргээс үүдэлтэй.

Энэхүү эрсдэл нь тухайн улсын аюулгүй байдал, эдийн засаг, нийгэм, гадаад бодлого зэрэгт ноцтой хохирол учруулдаг.

Геополитикийн эрсдэлийн тодорхойлолт

Геополитикийн эрсдэл гэдэг нь улс орнуудын хоорондох газарзүйн байршил, стратегийн ашиг сонирхол, улс төрийн нөлөө, эдийн засаг болон цэргийн хүчин чадлын зөрчлөөс үүдэлтэй тодорхойгүй, тогтворгүй байдал юм.

Хилийн болон геополитикийн эрсдэл үүсэх хүчин зүйлс

Газар нутгийн маргаан: Хөрш орнуудын хооронд газар нутгийн хил хязгаарын тодорхой бус байдал.

Түүхэн болон эрх зүйн баримтад тулгуурласан маргаан (жишээ нь, Кашмирын асуудал).

Хил дамнасан терроризм болон хууль бус үйл ажиллагаа: Терроризм, хүний наймаа, мансууруулах бодисын худалдаа зэрэг хил дамнасан гэмт хэрэг.

Цэргийн зөрчил, мөргөлдөөн: Олон улсын хилийн бүсэд цэргийн хүч хэрэглэх, мөргөлдөөн үүсэх.

Эдийн засгийн өрсөлдөөн ба хориг арга хэмжээ: Геополитикийн өрсөлдөөнөөс шалтгаалан улс орнуудын хооронд эдийн засгийн хориг арга хэмжээ авах.

Стратегийн түүхий эд, эрчим хүчний нөөцийн төлөөх өрсөлдөөн (жишээ нь, Ойрх Дорнодын нефтийн асуудал).

Улс төрийн тогтворгүй байдал: Засгийн газрын уналт, төрийн эргэлт, иргэний дайн зэрэг дотоодын улс төрийн тогтворгүй байдал.

Геостратегийн³² нөлөөллийн бүс: Их гүрнүүдийн нөлөөллийн

³² Геостратеги гэдэг нь газарзүйн байршил, байгалийн баялаг, хүн амын нягтрал зэрэг хүчин зүйлүүдийг үндэслэн улс орнуудын аюулгүй байдал, эдийн засаг,

улс төрийн зорилтыг хэрэгжүүлэх стратегийн төлөвлөлт юм. Энэ нь геополитикийн онолыг бодлого, үйл

бүсэд багтах, улс орнуудын хооронд эвсэл үүсгэх оролдлого (жишээ нь, НАТО ба Оросын зөрчил).

Уур амьсгал, байгалийн баялгийн өрсөлдөөн: Уур амьсгалын өөрчлөлтөөс шалтгаалан хилийн ус, эрчим хүч, газрын баялгийн төлөөх маргаан.

Геополитикийн эрсдэлийн жишээ: Орос, Украины зөрчил

2014 оноос эхлэн Кремийг Оросын холбооны улсад нэгтгэснээс үүдэлтэй мөргөлдөөн. Энэ нь Европ болон ОХУ-ын хооронд геополитикийн хурцадмал байдал үүсгэсэн.

Хятад-Энэтхэгийн хилийн маргаан: Ладак, Аксай Чин зэрэг бүс нутагт хоёр улсын цэргүүдийн хооронд мөргөлдөөн гарах болсон.

Өмнөд Хятадын тэнгис дэх маргаан: Хятад, Вьетнам, Филиппин зэрэг улс орнуудын хооронд газар нутгийн маргаан.

Хойд Солонгос ба Өмнөд Солонгос: Солонгосын хойгт цөмийн зэвсгийн асуудал, АНУ-Хойд Солонгосын геополитикийн хурцадмал байдал.

Ойрх Дорнодын хямрал: Сирийн иргэний дайн, Ираны цөмийн хөтөлбөр, Палестин-Израилын мөргөлдөөн зэрэг олон улсын оролцоотой хямралууд.

Геополитикийн эрсдэлийн үр дагавар: Эдийн засгийн хохирол

Гадаад хөрөнгө оруулалт буурах, зах зээлийн тогтворгүй байдал үүсэх.

Эдийн засгийн хориг арга хэмжээний улмаас худалдааны эргэлт саарах.

Хүмүүнлэгийн хямрал: Дайн, мөргөлдөөнөөс үүдэлтэй дүрвэгсдийн тоо өсөх.

Энгийн иргэдийн амь нас, эд хөрөнгөд хохирол учрах.

Эрчим хүч, байгалийн нөөцийн хямрал: Байгалийн баялагтай бүс нутгийн маргаан даамжирч, эрчим хүчний хомсдол үүсэх.

Аюулгүй байдлын асуудал: Цэргийн зөрчилдөөн, терроризм нэмэгдэх.

Хил дамнасан гэмт хэрэг, хууль бус наймаа газар авах.

Олон улсын харилцааны хямрал: Улс орнуудын харилцаа муудаж, олон улсын итгэлцэл алдагдах.

Эвсэлд хуваагдаж, томоохон гүрнүүдийн нөлөөллийн бүсүүдийн өрсөлдөөн нэмэгдэх.

Геополитикийн болон хилийн эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх арга зам

- Олон улсын эрх зүйн зохицуулалт: НҮБ болон олон

ажиллагааны түвшинд хэрэгжүүлэх практик үйл явц гэж ойлгогдоно. Геостратеги нь улс орнуудын хоорондын өрсөлдөөн, эвсэл, түншлэлийг

тодорхойлох, газарзүйн ашигтай байрлалыг ашиглах, бүс нутгийн болон дэлхийн хэмжээний нөлөөг нэмэгдүүлэхэд чиглэдэг.

улсын байгууллагуудын оролцоотойгоор хилийн маргааныг энхийн замаар шийдвэрлэх.

- Хэлэлцээр ба яриа хэлэлцээ: Улс орнууд харилцан ярилцаж, дипломат аргаар шийдэл олох.

- Хамтын ажиллагааг бэхжүүлэх

- Бүс нутгийн улс орнуудын хамтын ажиллагааг сайжруулж, эдийн засаг, соёлын харилцааг өргөжүүлэх.

- Олон улсын аюулгүй байдлын гэрээ, эвслүүдийн хамтын ажиллагааг бэхжүүлэх.

- Эдийн засгийн интеграци³³

- Эдийн засгийн интеграцлалыг нэмэгдүүлснээр улс орнуудын хоорондын хамаарлыг бий болгож, зөрчилдөх магадлалыг бууруулах.

- Геополитикийн эрсдэлийг тодорхойлох, судлах

- Эрсдэлийг урьдчилан тодорхойлж, нөлөөллийн үнэлгээ хийх.

- Цэргийн хурцадмал байдлаас зайлсхийх

- Хил орчмын бүсэд цэргийн үйл ажиллагааг хязгаарлах, гэрээ хэлэлцээр байгуулах.

Дүгнэлт

Үндэсний аюулгүй байдалд нөлөөлж болох гамшгийн эрсдэлт хүчин зүйлс нь олон талт, хоорондоо уялдаа холбоотой байдаг. Байгалийн гамшгаас эхлээд нийгэм, эдийн засгийн хямрал хүртэл бүх төрлийн эрсдэлийг багасгахын тулд төрөөс тогтвортой бодлого боловсруулж, гамшгийн менежментийн чадавхыг бэхжүүлэх шаардлагатай. Нэн ялангуяа гамшгийн эрсдэлийг урьдчилан тооцоолох, мэдээлэлд суурилсан шийдвэр гаргах нь үндэсний аюулгүй байдлыг хангахад онцгой ач холбогдолтой.

- Хүний үйл ажиллагаанаас үүдэлтэй эрсдэлт хүчин зүйлс нь байгаль орчин, нийгэм, эдийн засагт олон сөрөг үр дагавар авчирдаг. Иймээс тогтвортой, хариуцлагатай үйл ажиллагаа явуулж, эрсдэлийг бууруулах нь бидний хойч үеийн төлөө чухал ач холбогдолтой.

- Байгалийн гамшгийн эрсдэлийг бүрэн арилгах боломжгүй ч, урьдчилан сэргийлэх болон эрсдэлийг бууруулах арга хэмжээ авч хэрэгжүүлснээр хүний амь нас, эд хөрөнгөд учрах хохирлыг багасгах боломжтой.

³³ Интеграци гэдэг нь улс орнууд, байгууллагууд эсвэл нийгмийн бүлгүүдийн хоорондын хамтын ажиллагааг гүнзгийрүүлж, илүү нэгдмэл, зохицуулалттай харилцаа бий болгох үйл явцыг хэлнэ. Энэ нь эдийн засаг, улс төр,

соёл, нийгэм, технологи зэрэг олон түвшинд хэрэгжиж болдог. Интеграцийн зорилго нь нийтлэг ашиг сонирхлыг хамгаалж, хамтын хөгжил, тогтвортой байдлыг хангах явдал юм.

- Нийгэм, эдийн засгийн хямрал нь олон хүчин зүйлээс шалтгаалж үүсдэг бөгөөд зөв бодлого, хариу арга хэмжээ авч хэрэгжүүлснээр хямралыг даван туулах боломжтой. Эдийн засгийг төрөлжүүлж, тогтвортой хөгжлийг ханган, нийгмийн хамгааллыг сайжруулах нь хямралын эрсдэлийг бууруулах гол арга зам юм.

- Мэдээллийн аюулгүй байдлын эрсдэл нь орчин үеийн байгууллага, хувь хүний өмнө тулгарч буй ноцтой асуудал юм. Техник, технологийн дэвшилтэй зэрэгцэн кибер халдлагын тоо, төрөл нэмэгдэж байгаа учраас мэдээллээ хамгаалах техникийн болон зохион байгуулалтын арга хэмжээг цогцоор нь хэрэгжүүлэх нь чухал. Сэрэмжлүүлэг, урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ нь аливаа аюулыг бууруулах хамгийн үр дүнтэй зам юм.

- Хилийн болон геополитикийн эрсдэл нь дэлхийн улс орнуудын аюулгүй байдал, эдийн засаг, олон улсын харилцаанд сөрөг нөлөө үзүүлдэг. Энэхүү эрсдэлээс сэргийлэхийн тулд олон улсын эрх зүйн зохицуулалт, улс орнуудын хамтын ажиллагаа, дипломат арга замуудыг ашиглах нь чухал юм. Тогтвортой байдал, харилцан итгэлцэл, харилцааг бэхжүүлэх нь хилийн маргаан болон геополитикийн зөрчлийг бууруулах үндэс суурь болдог.

Ном зүй:

1.Монгол Улсын "Гамшгаас хамгаалах тухай хууль" (Шинэчилсэн найруулга, 2021)

2.Батсайхан Б., "Монгол орны байгалийн гамшгийн эрсдэл ба түүнийг бууруулах арга зам", Улаанбаатар, 2019

3.Арвидссон Л., "Байгаль орчныг хамгаалах менежмент", Монголын байгаль орчны нийгэмлэг, УБ, 2020

4.IPCC (Intergovernmental Panel on Climate Change). "Climate Change 2021: The Physical Science Basis."

5.UNDP (United Nations Development Programme). "Sustainable Development Goals Report 2023."

6.Монгол Улсын Үндэсний статистикийн хороо. "Байгаль орчин ба тогтвортой хөгжил." Улаанбаатар, 2022

7.Монгол Улсын Засгийн газар. "Уур амьсгалын өөрчлөлт ба дасан зохицох бодлого", УБ, 2021

8.ISO/IEC 27001. "Мэдээллийн аюулгүй байдлын удирдлагын тогтолцооны стандарт."

9.Жонсон К., "Дижитал эрин дэх мэдээллийн аюулгүй байдал", Лондон, 2020

10.Монгол Улсын УИХ-ын Ногоон хөгжлийн стратеги, 2014